

Квітка-Основ'яненко Григорій Федорович

Життя та творчість

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

(1778—1843)

Григорій Федорович Квітка народився 29 листопада 1778 р. в слободі Основа поблизу Харкова в дворянській родині (від назви слободи й походить його псевдонім — Основ'яненко). Спочатку навчався вдома, а потім у Курязькій монастирській школі.

У 1793 р. Григорій як дворянин був зарахований на військову службу, через чотири роки вийшов у відставку в чині капітана.

У 1804 р. він став послушником монастиря, а наступного року повернувся на військову службу.

У 1806 р. майбутній письменник подав у відставку, оселився в Харкові, став комісаром у народному ополченні.

У 1812 р. він працював директором Харківського театру, заснував Інститут шляхетних дівчат, згодом організував, відредагував і опублікував перші в Україні громадсько-літературні журнали "Харьковский Демокрит" і "Украинский вестник". Збирав кошти на відкриття Харківської публічної бібліотеки.

Протягом 1817—1828 рр. Г. Квітка чотири рази переобирався Предводителем дворян Харківського повіту.

З 1827 р. почав писати прозу і драматургію.

Перша книга "Малороссийских повестей, рассказываемых Грыцьком Основьяненком" ("Маруся", "Салдацький патрет", "Мертвецький Великдень") вийшла у 1834 р.

У 1837р. вийшла друга книга "Малороссийских повестей, рассказываемых Грыцьком Основьяненком".

У 1840 р. Г.Ф. Квітка очолив Харківську палату карного суду на посаді надвірного радника.

Письменник помер 20 серпня 1843р., похований у Харкові.

Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко залишив по собі значну літературну спадщину, написану російською та українською мовами: це комедії "Сватання на Гончарівці", "Шельменко-денщик", "Шельменко — волостной писарь"; літературно-публіцистичні статті "Супліка до пана іздателя", "Лист до видавців "Русского вестника"; історико-художній нарис "Головатый"; фейлетон "Письма Фалалея Повинухина"; жартівливі вірші "Шпигачки"; романи "Панхалевский", "Жизнь и похождения Петра Степанова, сына Столбикова", повісті "Ганнуся", "Панна сотниковна", "Конотопська відьма", "Маруся", оповідання "Салдацький патрет", "Купований розум", "Пархімове снідання", "Перекотиполь", "Малоросійська биль" та інші. Його спадщина нараховує

близько 80 прозових і драматичних творів, щоправда не всі вони мають однакову художню вартість.

Крізь усю творчість Квітки-Основ'яненка (виняток становлять окремі реалістичні твори другої половини 30-40-х рр.) проходить просвітительська думка про те, що причиною суспільних вад є неучтво, недостатність виховання. Тому письменник активно пропагував і, як сказав І. Срезневський, "вніс у свідомість інтелігенції ідею освіти всієї маси народу". В художніх творах і публіцистичних статтях він послідовно проводив думку про обдарованість простого народу, пропагував ідею надання освіти простим людям.

Чулий до назрілих потреб часу, Квітка-Основ'яненко створив українською мовою повість "Маруся" (1832), а також ряд повістей і оповідань, які вийшли двома збірками "Малороссийских повестей, рассказываемых Грыцьком Основьяненком". Тим самим він розв'язав комплекс назрілих проблем літературного життя, переконливо продемонстрував високі естетичні можливості української літературної мови, її придатність для розробки серйозних тем в оповідних жанрах, поклав початок розвитку нової української прози, за що С. Єфремов назвав його "батьком української прози". Поява повістей та оповідань Квітки-Основ'яненка знаменувала новий важливий етап не лише у творчості письменника, а й загалом у розвитку української літератури, у формуванні її реалізму й народності.

Прозові твори Квітки-Основ'яненка українською мовою поділяються на дві основні групи: бурлескно-реалістичні оповідання і повість; сентиментально-реалістичні повісті. До першої групи належать гумористичні оповідання "Салдацький патрет", "Мертвецький Великдень", "От тобі і скарб", "Пархімове снідання", "Підбрехач", а також гумористично-сатирична повість "Конотопська відьма", яка є найвизначнішим бурлескно-реалістичним твором письменника. Це передусім гостра сатира на панівну верхівку українського суспільства XVIII ст., характерні негативні риси якої втілені в образах невігласа, нікчеми й ледаща сотника Забрюхи, шкідливого й підлого крутія та п'янищ писаря Пістряка, свавільного Халявського, отця Симеона, який, звикши паразитувати на людському горі, виявляє невдоволення тим, що зменшилася смертність людей. Письменник показав типові риси тієї козацької старшини, значна частина якої в часи занепаду гетьманщини й системи козацьких полків XVIII ст. виродилася в експлуататорську верхівку, розкрив тогочасну потворність адміністративних порядків, порушення характерного для часів Запорізької Січі і козацько-повстанських рухів принципу комплектування командного складу за особистими здібностями та бойовими заслугами, а не за знатністю походження. У "Конотопській відьмі" письменник дбав не стільки про виразність історичного колориту, скільки про створення соціальної сатири, спрямованої проти характерних породжень тогочасного несправедливого устрою. У переродженій старшині він показує сучасне йому українське панство, утворене з колишньої соціальної верхівки шляхом "агромадження нею маєтностей та одержання від царського уряду дворянських привілеїв.

Серед сентиментально-реалістичних творів Квітки-Основ'яненка — повісті "Маруся", "Козир-дівка", "Сердешна Оксана", "Щира любов". Центральним персонажем кожної з них виступає сільська дівчина. Ідейну основу повісті "Маруся" (1832) становить реальний життєвий конфлікт соціально-побутового змісту: на перешкоді до одруження закоханих стоїть перспектива важкої двадцятип'ятирічної солдатської служби для нареченого й злиденної долі жінки-солдатки для нареченої. Квітка-Основ'яненко намагається полегшено розв'язати цей конфлікт, "знаходячи" нереально добродійного хазяїна, який обіцяв героєві повісті Василю за чесну одно-дворічну роботу знайти йому за гроші заміну при рекрутському наборі. Поки Василь заробляв гроші, Маруся застудилась і померла. Повернувшись із заробітків і не заставши живою коханої, Василь іде в монастир і там з горя помирає. Отже, сюжет повісті — опоетизована історія чистого й вірного кохання сільської дівчини Марусі та парубка з міських ремісників Василя; завершення сюжету трагічне.

Бажаючи показати кращі духовні риси українського трудового народу й продемонструвати високу естетичну спроможність української літературної мови на народній основі, Квітка-Основ'яненко створює яскраву картину життя, побуту, взаємин душевно багатих простих людей. Головні персонажі уособлюють ідею про високі моральні чесноти трудового народу, ідучи за традиціями сентименталізму, письменник наділяє Марусю й Василя надмірною чутливістю й душевною вразливістю, вводить у повість моги — ви віщування серця, смерті з туги за коханою. В зображенні Марусиного батька, заможного селянина Наума Дрота, виявилось прагнення Квітки показати життя кріпака в прикрашеному вигляді. Василь, як і Маруся, змальований ідеалом як зовні, так і внутрішньо. Він чесний, скромний, щирий у почуттях, добрий, "працьовитий, розумний. А що вже дотепний: "на вигадки, на прикладки — поперед усіх: тільки його й чути, від нього весь регіт іде". Проте лукавства в жартах Василя нема. І до танців, і до розмов, і до роботи — до всього він здатний. Такого хлопця поважають дорослі (бо й він їх шанує), з таким хочуть дружити молоді, такого наслідують дітлахи. Василь — сирота, бідний, працює в місті свитником. Його воля й розумові здібності виявилися в тому, що він швидко навчився в купця грамоти. І натурою своєю цей парубок надзвичайно чутливий. Як побачив він Марусю під образами у труні, "закричав жалібно, застогнав, поблід як смерть та тут же і впав, мов неживий...". Надмірна вразливість мало не довела його до самогубства, коли він довідався про смерть коханої. Мова Василя перенасичена пестливими словами: "Мару-сенько, моя лебідочко, зіронько моя, рибочко, перепілочко!".

На образах Марусі та Василя позначився вплив сентименталізму. Сентименталізм (з французької — чутливість) — літературний напрям другої половини XVIII — початку XIX ст., що характеризувався особливою увагою до духовного світу людини й відзначався ідеалізацією дійсності та перебільшенням почуттів. Сентименталісти вважали своїм завданням розчулити читача, викликати в нього співчуття до нещасної долі героїв. В українській літературі сентименталізм поєднувався з реалізмом у повістях Квітки-Основ'яненка "Сердешна Оксана", "Щира любов", "Маруся"; деякі

елементи сентименталізму знаходимо в "Енеїді" та "Наталці Полтавці" Котляревського, в "Гайдамаках" Шевченка.

Особливістю мови повісті "Маруся" є розчулений тон розповіді про зустрічі закоханих, розлучення, смерть Марусі, горе її нареченого та батька. Наприклад: "Зосталася Маруся сама, схилила головоньку на білу ручку, а слізоньки з очей так і капотять!" Ще один приклад: "Отак-то вони в останні часи розмовляли і обоє плакали безперестанно! А як же прийшло зовсім прощатись, так що там було!.. Коли вже і старий Наум так і хлипа, як мала дитина, а мати, глядячи на сльози та на тугу Марусину, аж злягла, так що про молодих і казати!.."

Джерелами для написання повісті стала дійсність українського села та народна творчість: українські балади, ліричні, весільні пісні, фольклорні мотиви (любові, розлуки, смерті закоханих). Від народної поезії — образність повісті, від казки й переказу — її розповідний стиль. Завдяки пісенності "Маруся" швидко й назавжди полюбилася народові.

Квітка-Основ'яненко дуже багато зробив для наближення літератури до широких народних мас. Орієнтуючись на живомовну народну практику, спираючись на усну народну творчість і здобутки попередників, письменник виробив власний живописний, реалістичний у своїй основі стиль, збагатив українську літературну мову, а вплив його прози і драматургії позначився на творчості Тараса Шевченка, Марка Вовчка, пізніших українських прозаїків.

ОСНОВНІ ТВОРИ:

"Маруся", "Сердешна Оксана", "Щира любов", "Козир-дівка", "Салдацький патрет", "Пархімове снідання", "Конотопська відьма", "Сватання на Гончарівці".

ДОДАТКОВА ЛІТЕРАТУРА:

1. Г. Квітка-Основ'яненко // Історія української літератури. Т. 1. — К., 1987.
2. Єфремов С Квітка // Єфремов С Історія українського письменства. — К., 1995.
3. Жулинський М. Квіт-ка-Осяов'яненко // Слово і доля. — К., 2002.
4. Куліш П. Григорій Квітка-Основ'яненко та його повісті., — Спб., 1858.
5. Турчин М. Філософська повість на Україні: Про творчість П Квітки-Основ'яненка //Дивослово. — 1993. — № 11.